

فيلم مردم نگارانه

ویراست دوم

کارک جی. هایدن

ترجمه

مهرداد عربستانی و حمیدرضا رفیعی

سرشناسه: هایدلر، کارل، ۱۹۳۵ - م. Heider, Karl G.

عنوان و نام پدیدآور: فیلم مردم‌نگارانه/ کارل جی هایدلر؛ ترجمه مهرداد عربستانی، حمیدرضا رفیعی
وضعیت ویراست: ویراست ۲

مشخصات نشر: تهران: شرکت نشر نقد افکار، ۱۳۹۵. مشخصات ظاهری: ۲۹۷ ص.

وضعیت پرسد نویسی: فیبا شاپک: 978-964-228-179-4

یادداشت: عنوان اصلی: Ethnographic film.

موضوع: سینما در قوم‌شناسی موضوع: Motion pictures in ethnology

شناسه افزوده: عربستانی، مهرداد، ۱۳۴۷ -، مترجم

شناسه افزوده: رفیعی، حمیدرضا، ۱۳۴۲ -، مترجم

رده بندی کنگره: ۷۱۷/۳۲۵ ف ۹ ۱۳۹۵

رده بندی دیویی: ۲۰۸ - ۰۱ / شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۲۱۳۷۹

Authorized Persian translation. Originally published as *Ethnographic Film: Revised Edition*. Copyright © 2006 by The University of Texas.

All rights reserved.

ترجمه انگلیسی به فارسی با مجوز انتشارات دانشگاه تگزاس

شرکت نشر
نقد افکار

نشانی: تهران، خیابان ولیعصر، پلاک ۱۰۹، طبقه همکف، تلفن: ۷۷۵۱۰۹۸۳، تلفکس: ۷۷۶۰۳۲۱۲
nashrafkar@gmail.com

فیلم مردم‌نگار

کارل جی. هایدن

مترجمان: مهرداد عربستانی (عضو هیأت علمی دانشگاه تهران) و امید...

صفحه‌آرا: سودابه بیات

نشر افکار
۳۰۰۰ تومان
اول

همراه با DVD

ناظر فنی

چاپ و

تیراژ: ۲۳۰۰ نس

نمایک: ۴

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۹	یادداشت مؤلف بر ترجمه‌ی فارسی
۱۱	مقدمه مترجمین
۱۵	دربارهٔ کتاب
۲۳	پاسخ‌گویی‌ها
۲۷	فصل ۱
۲۹	مقدمه
۳۰	به سوی یک تعریف: ماهیت «فیلم مردم‌نگارانه»
۳۴	ماهیت مردم‌نگاری
۳۹	ماهیت متفاوت مردم‌نگاری و فیلم
۴۲	«حقیقت» در فیلم و مردم‌نگاری
۵۰	فصل ۲
۵۱	تاریخچه‌ی فیلم مردم‌نگارانه
۵۳	عوامل زمینه‌ساز
۵۶	پیش از تاریخ: کاوشگران
۶۸	علف
۷۰	فیلم‌های داستانی بر مبنای فیلم‌نامه
۷۴	بیتسون و مید در بالی و گینه‌ی نو
۷۹	ژان روئس
۸۵	جان مارشال
۹۲	رابرت ناردنر
۱۰۰	تیموتی آش
۱۰۴	مجموعه‌های سرخپوستی دانشگاه کالیفرنیا
۱۰۵	طرح اسکیمویی تسلیک
۱۰۷	استرالیا
۱۰۷	دیدگاه بومیان

۱۱۱		تهادینه شدن فیلم مردم‌نگار
۱۱۳		فصل ۳
۱۱۴		ویژگی‌های فیلم مردم‌نگارانه
۱۱۶		ویژگی‌ها
۱۹۸		اصول دیگر
۲۰۹		مقدار ویژگی‌ها
۲۱۱		فصل ۴
۲۱۲		اختن فیلم مردم‌نگارانه
۲۱۲		اصول اخلاقی در فیلم‌سازی مردم‌نگارانه
۲۱۶		فیلم مردم‌نگارانه باید مبتنی بر شناخت مردم‌نگارانه باشد
۲۱۸		فیلم مردم‌نگارانه باید از پتانسیل بصری فیلم بهره‌گیرد
۲۱۸		تمامیت، بی‌طرفی، تعاملات، و تمامیت مردم در تمامیت اعمال
۲۱۹		تقسیم کار
۲۱۹		مفهوم همکاری واقعی
۲۲۱		فیلم مردم‌نگارانه قائم به دنیاست
۲۲۱		فیلم‌های مردم‌نگارانه‌ای حاصل از تئوری‌های پژوهشی
۲۲۲		نگهداری فیلم‌ها
۲۲۴		فصل ۵
۲۲۵		استفاده‌ی آموزشی از فیلم‌های مردم‌نگارانه
۲۲۶		فیلم و مطالعه‌ی پس‌زمینه
۲۳۰		راهکارها
۲۳۳		پیوست
۲۷۵		کتاب‌شناسی
۲۸۹		نمایه

مقدمه مترجمین

شاید بتوان تمنا، به تصویر کشیدن و دیدن دیگران را تمنا، جهانشمول در بین انسان‌ها دانست. به همین قیاس، در انسان‌شناسی که اصولاً می‌توان آن را علم بررسی و شناخت «دیگران» دانست، این تمنا هم‌قدم با نخستین حضورها در میدان تحقیق و مطالعه مردمان فرهنگ‌های دیگر، منجر به تولید طرح‌ها، تصاویر و فیلم‌هایی از این مردمان شده است. انسان‌شناسی بصری شاخه‌ای از مطالعات انسان‌شناختی است که علاوه بر مطالعه جنبه‌های بصری فرهنگ، همچون خالکوبی‌ها، طرح‌های منسکی و تزئینی، اشیاء و صنایع دستی، به طور خاص تولید تصویر- شامل عکس و فیلم- از مردمان دیگر می‌پردازد. در این میان فیلم مردم‌نگارانه، یکی از قلمروهای عمده‌ی انسان‌شناسی بصری است، قلمروی که عرصه‌ی تدوین و پزوهش‌های مردم‌نگارانه است.

فیلم‌های مردم‌نگارانه همواره از زمان پیدایش شان در قرن ۱۹-۲۰ بین فنون سینمایی و زیبایی‌شناسی از یک طرف، و الزامات روش‌شناسی علمی در مردم‌نگاری از طرف دیگر، در نوسان بوده‌اند. به همین قیاس افرادی با علایق متفاوتی از مردم‌نگاری هنری و علمی دست به ساخت فیلم‌های مردم‌نگارانه زده‌اند. طبعاً رویکرد و سلیقه‌ی فیلم‌سازان و سینماگران از فیلم مردم‌نگارانه ممکن است با رویکرد و دغدغه‌های انسان‌شناسان تفاوت داشته باشد. اما در میان کسانی که مبادرت به ساخت فیلم مردم‌نگارانه

کرده‌اند، بوده‌اند افرادی که علاوه بر تبخّر و فهم عمیق از ابزارهای سینمایی، صاحب تجربه و تحصیل در انسان‌شناسی نیز بوده‌اند. کسانی مثل رابرت گاردنر^۱ در آمریکا، ژان روش^۲ در فرانسه و نادر افشار نادری در ایران، انسان‌شناسان تعلیم دیده‌ای بودند که نه تنها با اقتضائات روش علمی آگاهی داشتند، بلکه تسلط و شناخت کافی نیز از ابزار و رویکرد سینمای داشته‌اند. اهمیت این کتاب را نیز باید تا حد زیادی در این امر یافت که نویسنده‌ی این کتاب از نماینده‌گان برجسته‌ی این دست از فیلم‌سازان مردم‌نگار است، ک. دانش انسان‌شناختی را همراه با تبخّر سینمایی همزمان دارا هستند.

کارا. هایدر، پرفسور برجسته و بازنشسته انسان‌شناسی در دانشگاه کارولاینای جنوبی، در سال ۱۹۳۵ در نورتمپتان^۳ در ایالت ماساچوست آمریکا متولد شده است. وی دکتریش در انسان‌شناسی را در سال ۱۹۶۶ از دانشگاه هاروارد دریافت کرد. او فرصت همکاری با مردم‌کارو. نیم‌ساز مشهور آمریکایی، رابرت گاردنر، را داشته است و در ساخت برخی از فیلم‌های وی در ایوا گینه‌ی نو با وی همکاری کرده است. خود هایدر نیز به عنوان یک فیلم‌ساز مردم‌نگار سه فیلم مردم‌نگارانه ساخته است که از نمونه‌های خوب فیلم مردم‌نگارانه محسوب می‌شوند. دغدغه برای فهم فیلم مردم‌نگارانه به عنوان اثری که هم تحت تأثیر ابزار و زیبایی‌شناسی سینما است و هم می‌بایست از بصیرت انسان‌شناختی بهره‌مند باشد، باعث شد که هایدر در سال ۱۹۷۶ دست به تأیید و انتشار فیلم مردم‌نگارانه^۴ بزند که به زودی به اثری کلاسیک در عرصه فیلم مردم‌نگارانه تبدیل شد. این کتاب تا سال‌ها محل رجوع دانشجویان و علاقمندان بود که می‌خواستند فیلم مردم‌نگارانه را به خصوص از حیث معیارهای آکادمیک مورد مطالعه قرار دهند. هایدر در این کتاب به خوبی تسلط و شناختش را نسبت به ابزار سینمایی نشان می‌دهد و

1. Robert Gardner

2. Jean Rouch

3. Northampton

۴. *Ethnographic Film* (ترجمه این کتاب توسط همین مترجمین در سال ۱۳۸۶ توسط نشر افکار

منتشر شده است، و در سال ۱۳۹۴ بازنشر شده است)

تلاش دارد به این مسأله بپردازد که به طور کلی چه چیزهایی می‌تواند یک فیلم را "مردم‌نگارانه‌تر" کند. به عبارتی، او معیاری قاطع برای قضاوت در مورد ارزش مردم نگارانه فیلم قرار نمی‌دهد، بلکه ارزش‌های مردم نگارانه‌ی یک فیلم از جنبه‌های مختلف و نیز بر روی یک طیف بررسی می‌کند. در عین حال این کتاب، تاریخچه‌ای از ایجاد و توسعه فیلم مردم نگار را به تصویر می‌کشد و با ارجاع به حدود ۹۰ فیلم مردم نگارانه، به مقایسه و تحلیل آنها می‌پردازد.

این کتاب تا سال‌ها جای خالی چنین تألیفی را برای مشتغلیان، علاقمندان و دانشجویان فیلم سازی، انسان شناسی پر می‌کرد، اگرچه پس از گذشت سال‌ها و تغییرات زیادی در شیوه فیلم سازی، از جمله ابزارهای ویدئویی و دیجیتالی، و افزایش چشم‌گیر گنجینه فیلم‌های مردم نگارانه، تجدید نظر در آن ضروری می‌نمود. به همین خاطر کارل هابدر ویراست دوم کتاب را پس از حدود ۳۰ سال با تجدید نظر کلی و اضافات و تغییرات نسبتاً زیاد در سال ۲۰۰۶ منتشر کرد. مزیت ویراست دوم علاوه بر ارجاع به آثار جدیدتر و تغییر و اضافاتی در متن اصلی، تنقیح و پیرایش نظری کار است که حاصل سال‌ها پختگی و تأمل بر موضوع بوده است. این بود که نظر به جایگاه این کتاب در حوزه فیلم مردم نگارانه، بر آن شدیم که ویراست جدید این کتاب را نیز ترجمه و در دسترس علاقمندان قرار دهیم.

خوشبختانه نویسنده کتاب لطف کردند و با وجود کهنه‌ت می، با شوق‌آلی پذیرفتند که یادداشتی کوتاه بر ترجمه‌ی فارسی بنویسند. ایشان در این یادداشت با ابراهیم حجت آمیز به سفرشان در گذشته‌ی دور به ایران، و فیلم *علف* به عنوان یکی از اولین فیلم‌های مردم نگار- که در ایران ساخته شده است- تعلق خاطرشان به ایران و ارتباط تاریخ فیلم مردم نگارانه با این سرزمین را یادآور شدند، و در عین حال فیلم سازان و مردم نگاران ایرانی را دعوت به یافتن راه ویژه‌ی خود در این رشته کرده‌اند.

از آن روی که این کتاب می‌تواند به عنوان یک مرجع علمی در مورد فیلم مردم نگارانه مورد استفاده قرار بگیرد، در ترجمه حتی المقدور تلاش کرده ایم که به معنای متن وفادار بمانیم، و اگر بین معنا و صورت گفتار ناچار به انتخاب بودیم، کفه‌ی ترازو را

به سمت دقت و معنا سنگین تر کرده ایم. در همه جا برابرهایی لاتین اسامی و اصطلاحات را آورده ایم تا خواننده‌ی پژوهشگر بتواند در صورت تمایل خودش به بررسی‌های تکمیلی را در هر موردی که در کتاب مطرح شده، بپردازد.

متن اصلی فاقد تصویر است و این برای کتابی در مورد تصویر است کمی غریب می‌نماید. خود نویسنده هم به این امر واقف است و در مقدمه‌ی اثرش به آن اشاره می‌کند. این بود که مترجمین تصمیم گرفتند متن را با یک لوح فشرده حاوی بخش‌های گریه‌ای از غالب فیلم‌هایی که در کتاب از آنها نام برده شده همراه کنند. البته یافتن تعدادی از فیلم‌ها، تدوین نمودن و با تلاش بسیار در نهایت موفق شدیم از بیش از ۵۰ فیلم کلیپ بای تهیه کرده و در مجموعه قرار دهیم. اگرچه این کلیپ‌ها قطعاً جای دیدن فیلم را نمی‌گیرند، ولی در حال با نشان دادن صحنه‌هایی از این فیلم‌ها به تخیل خواننده برای درک مطالب کتاب دیری می‌رسانند. برای تهیه این لوح از یاری سودمند و راهنمایی مستند ساز و پژوهشگر گرامر سینمای مستند، جناب آقای همایون امامی، بهره‌ی بسیاری بردیم، که بر خود لازم می‌دانم مراتب سپاس خود را به ایشان ابراز داریم.

در انتهای همچنین مایلیم از مساعادت جناب آقای یحیی ساسانی، مدیر نشر افکار، و نیز همکاران شان در این انتشارات، به ویژه دکتر کامران سودابه بیات که زحمت صفحه آرایی و آماده سازی کار را به عهده داشتند، تشکر کنیم.

مهرداد عباسی حمیدرضا رفیعی

بهمن ۱۳۸۵

«فیلم مردم‌نگارانه»^۱ چیست؟ به نظر می‌رسد که خود این اصطلاح ذاتاً تنش یا تعارضی بین دو شیوه‌ی دیدن و ادراک را در خود جای داده است، دو راهبرد متفاوت برای ایجاد نظم در (با تحمیل نظم بر) جاربصر، راهبرد علمی و راهبرد زیبایی‌شناختی. تحول فیلم‌سازی مردم‌نگارانه فرایند مدام می‌باشد، است که تلاش داشته تا این تنش را به منظور نیل به تلفیقی ثمربخش حل کند. در این مقاله، مطلوب فیلم‌های مردم‌نگارانه هنر و مهارت فیلم‌ساز را با عقل کارآموخته و بصیرت مردم‌نگار^۲ ترکیب می‌کنند. این کتاب دلالت‌ها و فرصت‌های چنین همکاری‌ای را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ و استدلال این کتاب متکی بر این فرض بنیادین است که فیلم می‌تواند بیان‌دهنده‌ی مهمی برای بیان کارهای مردم‌نگارانه باشد. پس در اینجا چیزی پیچیده‌تر از روش ساده و مکانیکی سینماگری و مردم‌نگاری مطرح است. باید تفاسیری از این دو روش وجود داشته باشد: سینماگران می‌بایست ملزومات علمی مردم‌نگاری را بپذیرند؛ مردم‌نگاران نیز می‌بایست بیان خود را با توانش گسترده‌ی فیلم و ویدئو وفق دهند. فیلم‌سازان می‌بایست به شیوه‌ی مردم‌نگارانه، یا شیوه‌ی علمی، فکر کنند؛ و مردم‌نگاران باید به شیوه‌ی سینماگران، یا شیوه‌ی بصری، بیاندیشند. چالش‌های بزرگی در هر دو سو وجود دارند، و سرزندگی رو

1- Ethnographic Film

2- Ethnographer

به رشد فیلم مردم‌نگارانه گواهی است بر دستاوردهایی که بر حل شدن این چالش‌ها دلالت دارند. این کتاب برای دست‌اندرکاران فیلم، دست‌اندرکاران انسان‌شناسی^۱، و تعداد رو به رشد کسانی که با هر دوی این امور سروکار دارند، مانند معلم‌هایی که از این فیلم‌ها در کلاس‌هایشان بهره می‌گیرند، نگاشته شده است. بیشترین تلاش این کتاب در جهت ایجاد شیوه‌ای نظام‌مند از اندیشیدن به فیلم مردم‌نگارانه، و به‌طور ویژه «مردم‌نگارانه بودن» فیلم است. موضوعاتی که این کتاب به آن‌ها می‌پردازد به موضوعات مورد علاقه‌ی نخستین‌شناسان^۲، جامعه‌شناسان، و روان‌شناسان نزدیک هستند. متخصصین این رشته‌های همسایه، مشکل زیادی در ترجمه‌ی این موضوعات به زبان خودشان و پیگیری علایق خاص خودشان ندارند.

وقتی بر تقابل فیلم و مردم‌نگاری سخن می‌گوییم باید بسیار مراقب باشیم. بدون دامن زدن به سوء تفاهات غیرلازم نیز به اندازه کافی مشکلات واقعی وجود دارند. می‌باید بی‌درنگ به سه موضوع پرداخت. نخست این که تقابل ساده‌ی بین مردم‌نگاری علمی در برابر سینماگری سرگشته امری گم‌کننده است. فیلم سهمی از علم دارد، هم از لحاظ فناوری فیلم‌سازی و، در سطحی دیگر، از حیث نظریه‌پردازی درباره‌ی فیلم که دهه‌هاست که ادامه دارد. از طرف دیگر مردم‌نگاری علمی بسیار ناخالص است که پژوهش آن اغلب از طریق یک تجربه‌ی میدانی نسباً محرمانه انجام می‌گیرد. زمانی که در فصول بعدی درباره‌ی ماهیت فیلم و مردم‌نگاری به انالیزه می‌پردازیم، هر یک نوری جالب‌توجه بر دیگری خواهند افکند.

نکته‌ی اساسی دیگر این است که وقتی به نظر می‌رسد بین غالب مردم‌نگاری و فیلم تعارضی وجود دارد و ما تصمیم می‌گیریم تا برای این که فیلم مردم‌نگارانه‌تری داشته باشیم به برآوردن مطالبات مردم‌نگارانه تن دردهیم، نتیجه‌ی کار احتمالاً حتی با معیارهای سینماگرانه فیلم بهتری خواهد بود. رویکرد مردم‌نگارانه در بدو امر از برخی

1- Anthropology

2- Primatologists

جهات برای بسیاری از فیلم‌سازان عجیب به نظر خواهد رسید. اما امیدوارم بتوانم نشان دهم که در درازمدت، مردم‌نگاری بهتر به سینماگری بهتری رهنمون شود. و سوّم این که اگرچه ما در حال اندیشیدن به فیلم مردم‌نگارانه و ایجاد راه‌هایی برای دآوری درمورد مردم‌نگارانه بودن فیلم هستیم، این به هیچ عنوان به معنای رجحان اخلاقی نوعی از فیلم بر انواع دیگر نیست. انواع بسیاری از فیلم ارزشمند وجود دارند. این کتاب درباره‌ی یک نوع یعنی فیلم مردم‌نگارانه است. به همین صورت انواع بسیاری از شیوه‌های نگری بر رفتار انسان وجود دارد. این کتاب در مورد یکی از این انواع، یعنی مردم‌نگاری، است. به‌طور خلاصه، من نمی‌خواهم که صنعت جهانی فیلم را در راستای احکام مردم‌نگارانه بازآری کنم؛ اما در عین حال در برابر تهی‌سازی اصطلاح مردم‌نگارانه به‌گونه‌ای که اصل بر فیلمی درباره‌ی مردم بشود نیز مقاومت می‌کنم.

و اما سخنی در باب اصطلاح‌شناسی: من در اینجا «مردم‌نگاری» و «انسان‌شناسی» را کمابیش به جای هم به‌کار برده‌ام. مردم‌نگاران انسان‌شناسانی هستند که رفتار انسان را مطالعه می‌کنند. بسته به زمینه و اهدافشان، آن‌ها خود را مردم‌نگار، مردم‌شناس، انسان‌شناس اجتماعی، انسان‌شناس فرهنگی، انسان‌شناس، دانشمند اجتماعی، یا دانشمند می‌نامند. برخی از ایشان نسبت به این برچسب‌ها بسیار حساس هستند و نیروی زیادی را صرف وضوح بخشیدن به آن‌ها می‌کنند. من از این دست نیستم، اما ابیت هر رنجشی که ممکن است از این نظر پیش آید، عذر می‌خواهم.

دومین سخن در باب اصطلاح‌شناسی: اگرچه هرروزه محصولات بیشتری از این دست فیلم‌پردازی شده، ویرایش می‌شوند و به‌صورت ویدئو یا دی‌وی توزیع می‌شوند، من از اصطلاح قدیمی «فیلم مردم‌نگارانه» استفاده می‌کنم که شامل فیلم‌های بوار ویدئو، و دیسک می‌شود. برای برخی مباحث لازم است که بین انواع رسانه‌ها تمایز قائل شویم. ولی برای هدف این کتاب عبارت واحد «فیلم مردم‌نگارانه» کافی است. و در واقع این روزها اغلب نمی‌دانیم که یک محصول خاص روی فیلم سلولوئید، به‌صورت آنالوگ

و یا دیجیتال تولید شده است. پس لطفاً توجه کنید که وقتی از «فیلم» سخن می‌گوییم، علی‌رغم این‌که گاهی ممکن است عبارت نامناسبی باشد، منظور فیلم یا نوار ویدئو یا دیسک است.

دو استفاده‌ی نسبتاً متفاوت از فیلم در انسان‌شناسی وجود دارد. یکی از آن‌ها که موضوع این کتاب است، فیلم‌های ساخته و پرداخته‌ای هستند که برای نمایش عمومی آماده شده‌اند و گونه‌ای از ادراک مردم‌نگارانه را ارائه می‌دهند. اما انسان‌شناسان از دوربین فایده‌برداری و دوربین ویدئویی برای تولید مدارک بصری از رفتار انسان‌ها نیز بهره می‌گیرند،^۱ این مدارک می‌توانند با سرعت معمولی مورد تحلیل واقع شوند، یا موضوع تحلیل‌های تئوریک از طریق حرکت آهسته یا حرکات ریز قرار بگیرند. این‌ها تکه بریده یا فیلم هستند که می‌توانند بعد از انجام تحلیل، ممکن است این بریده‌ها ویرایش شده و تبدیل به فیلمی برای ارائه‌ی نتایج تحلیل به عموم شوند، همان‌گونه که داده‌های خام اغلب در مقالات علمی و تک‌گاری‌ها گنجانده می‌شوند. بریده فیلم‌های گریگوری بیتسون^۲ از جزیره بالی^۳ در دهه ۱۳۰۰، که یک دهه بعد توسط مارگارت مید^۴ ویرایش و تبدیل به یک فیلم شد، و فیلم ریچارد بردویستل^۵ به نام رویدادهای ریز-فرهنگی در ده باغ وحش^۶، دو نمونه از معذود بریده فیلم‌ها هستند که هر دو کارکرد را داشته است. بهره‌گیری از فیلم (و نوار ویدئو) برای ثبت اسناد بصری به منظور تحلیل رفتاری ابزاری قوی در پژوهش‌های انسان‌شناختی است. اگرچه این امر هنوز به نسبت از توسعه‌ی فیلم مردم‌نگارانه است. به‌عنوان نمونه می‌توانید به کتاب‌های بنک^۷ و پینک^۸ (۱۹۷۷)، پینک^۹ (۲۰۰۱)، و پینک و همکاران (۲۰۰۴) بنگرید.

1- Gregory Bateson

2- Bali

3- Margaret Mead

4- Ray L. Birdwhistell

5- Microcultural Incidents in Ten Zoos

6- Banks and Murphy

7- Pink